

84 na nich byla, — a tím dosti učinili, aby si zasloužili klidného odpočinku a bydla v stáří. To jsou zásady, které pronikají dnes i do okresní chudinské péče makotřaské a slamotruské.

Ale vedle péče chudinské, která se stará o zestaralé literární pracovníky, jest i cosi jako *kulturní politika*. To jest starost *olidi tvořící, o lidi, kteří mají co říci a dají: díla básnická*. Kulturní politika, která má na zřeteli *tvorbu, a právě tvorbu obracející se k budoucnosti*, neboť nepostará-li se ona o ni, Štechové a jiní literární hokynáři se o ni nepostarají: ti starali se vždycky jen o své špinavé krámky a dobrý odbyt v nich. Kulturní politika liší se od chudinství v tom, že jest právě *předvídavá, že hledí bystře a jasně do budoucnosti*: stará se o lidi tvořící, pokud mohou co dát, pokud jsou dosti mladí a silní, aby tvořili. Nečeká, až jim bude šedesát let nebo až propadnou jinak duševnímu marasmu, aby pak přispěchala s almužnou, která nepřestává býti almužnou, nazve-li se velkohubě „čestnou pensí“...

Ještě Vrchlický

85

Nedávno uplynulo deset let od smrti Jaroslava Vrchlického; i vyrojila se o něm řada článků v novinách.

V Lounech postavili mu studenti bystu; i byla tu ovšem příležitost k řečnění — jak jí nezneužít?

Ale všecko — až na nepatrné výjimky — bylo až bůh brání banální, jalové, frázovitě a hlavně: *prolhané*; plynoucí z neporozumění jeho životu i jeho dílu. Skoro všecko prostouplé falešným sentimentálnictvím a licoměrným histrionstvím, až se z toho zdravému člověku žaludek obracel. A teskně až k smrti válo z toho na tebe, že dnes ještě může se poesii, podstatě poesie a umění slovesného, tak nerozumět, jak se nerozumí.

Pokud budou o poesii názory tak zvrácené, pokud se bude pravda stavět tak na hlavu, potud není možno věřit v naši kulturní vyspělost.

Jeden slavnostní řečník prohlásil na příklad Vrchlického za *národního* básníka. Proč? Protože má nevím kolik básní o Čechách, nevím kolik o Řípu a o Praze, o rodném městě s klenbou Benešovou, o vlasti a vlastenectví..., o husitských cepech, koruně svatováclavské, kostnické hranici. Je odporně člověku, čte-li takové penězokazectví.

Pravda jest zcela jiná, a sice taková. Vrchlický psal národní sujety, jako psal sujety všech jiných dob a národů; psal *také* národně a vlastenecky, poněvadž chtěl míti jako jeho učitel Hugo „*celou lyru*“ a na té nesměla ovšem scházet ani tato struna. Ale jeho češství? Každé literární dítě mělo by dnes vědět, jaký

zásadní rozdíl byl mezi češtvím Vrchlického a češtvím třeba Nerudovým nebo mladého Machara. *Zde* hluboký cit deroucí se z kořenů celé bytosti; cosi, co rostlo v mukách a hrůzách pochyb, co se zjizvilo a zocelilo v mrazu i žáru, cosi podivně mužného, málomluvného, zámlkového, — tam vyběhlá dekorační pěna, divadelní gesto slavnostního řečníka, cosi blízkého novinářské frázi. Vrchlický byl prostě *oficiální* básník český — jednu dobu přímo staročeský —, který věděl, co se myslí a říká o národních nebo lépe *všenárodních* slavnostech a příležitostech, a řekl to plyně, někdy i elegantně... Ale dost: to je všecko. Cítil a myslil o těch věcech, jako cítil a myslil každý hodný, způsobilý a průměrný Čech jeho doby. Kdežto z Nerudy mluvil člověk, který stál na *levici*, novinář proletář strany, která ve svém mládí čpěla počestnému českému měšťáku petrolejem... A mladý Machar, jiný proletář, vyhozený z národa, vržený do Vídně, trpký pozorovatel a glossátor politické komedie, již sehrávala v tomto městě oficiální delegace národa, proboujel si krvavě své stanovisko k věcem národním; a co o nich řekl, bylo vyváženo z nejmučivějších zkušeností a prožitků.

Jiná konvenční lež, která byla při této příležitosti znova ohráta a servírována v novinách, jest, že veřejnost se zachovala k Vrchlickému nevděčně, že Vrchlický byl nespravedlivě štván a pronásledován mladou kritikou, že tvorba jeho byla mu znesnadňována a znemožňována. A zatím jest pravý opak pravda: nebylo českého básníka, kterému by byly dány hmotné i duchovní podmínky k tvorbě příznivější než Vrchlickému. Kde jest český básník, jemuž by byli opatřili, zcela mladičkému, hmotné postavení tak pohodlné jako Vrchlickému? Nikde. Vrchlický málo víc než jinoch jest jmenován sekretářem na technice, takže se záhy mohl oženit; má úřad nepřetěžující, takže může volněji než kdokoli jiný tvořit; nemusí se ubíjet ani kantořením na obecné nebo střední škole, ani novinařením, ani písařením v kanceláři. Nepozná ani bídy, ani tísně hmotné; jest ušetřen každého pokoření pro skyvu chleba... Ve čtyřicíti letech jest universitním profesorem, a zase: bez nesnází,

bez obvyklého předpeklí docentury, beze všech zkoušek, disertací, habilitací..., bez toho pokořujícího stání a čekání ve frontě; způsobem zcela výjimečným, pohádkovým jako v Jiříkově vidění. Universita dá mu prostě čestný doktorát a za rok nato profesuru. A v téže době přišel na Vrchlického vyznamenání a pocty se všech stran. Je z prvních členů Akademie jmenovaných přímo císařem; sekretářem čtvrté třídy; dostává čestný odznak pro vědy a umění; jest jmenován *pairem*... A zároveň ovšem má rozhodující slovo ve všech institucích národně kulturních; není významnější události literární, aby neurčoval její běh. Všecko, co může dáti národ, mu dal; a nejen národ, i říše. Není ani německého básníka rakouského, jemuž by se dostalo takových úředních poct tak záhy, ve věku tak mladém...

A všecko proto, že bděla nad ním politická prozřetelnost, vtělená v takového Riegra nebo Alberta. Česká politika v té době vstupuje na vídeňské jeviště a uznává potřebu reprezentace; dochází se k tomu, že bychom měli mítí nějakého opravdu slušného, světově učeného básníka, který umí nosit bílou kravatu a frak..., ne takové domácí rozjívence a usmolence, s viržinkami zastrčenými do kapes čamary, jako byli Hálek nebo Neruda nebo Svatopluk Čech. Hledal se básník *oficiálně národní*, *všenárodní*, světově kultivovaný přitom, kterého by bylo možno ve Vídni ukázat jako vkusný vzorek češtví evropsky natřeno a zcivilisovaného. Nemohl jím být z různých důvodů ani Neruda, ani Čech, ba ani ne Zeyer: byli všichni příliš leví nacionálně i sociálně; ale mohl jím býti Vrchlický. Rieger rozešel se nepřátelsky se Smetanou, poněvadž byl umělecký, politický i sociální radikál a levíčák; ale snesl se zcela dobře s konciliantním Vrchlickým, patronoval mu, urovnával mu životní dráhu. A dvorní rada Albert ve Vídni, osobní lékař Taafův a diletant v poesii a literární kritice, psal o Vrchlickém feuilletony do Neue freie Presse jako o prvním Čechu světové tváře a ražby a překládal jej v potu tváře — pokud mu nepomáhali jiní nejmenovaní spolupracovníci — do své anthologie moderní české poesie, aby to mohl ve vhodné chvíli ukázat některému ministru nebo šlechtici a zeptat se s klidnou

důvěrou: Což, není to krásné jako Hamerling? Nebo jako Geibel? Nebo jako Lingg? A ovšem: žel, dvakrát žel, — bylo to tak krásné jako Hamerling, jako Geibel i jako Lingg!... A kdyby si byl někdo z tehdejších vídeňských schöngeistů rozšířil dosti obzor, byl by uviděl, že jiné věci jsou krásné jako Hugo nebo Carducci nebo Leconte de Lisle; a jiné že mají dějinnou filosofii Micheletovu nebo Quinetovu a romantickou ideologii George Sanda. Pravda, měl Vrchlický také kritické odpůrce: mezi mladými, mezi t. zv. generací z let devadesátých. Ale předně: na jednoho odpůrce přišlo deset nebo dvacet oficiálních chvalořečníků. A za druhé: byli to *outsideri*, lidé z národa vyhazovaní, psanci, jejichž hlas nedocházel sluchu u spořádaného a rozšafného filistra, který držel v ruce žezlo tehdejšího českého světa.

Vrchlický, a to nemůže býti dosti zdůrazněno, byl reprezentivní básník v tom smyslu a stylu, jak mu rozuměl a jak jej pojímal český měšťák v letech své mladosti a výbojnosti, v době, kdy zesílil průmyslem a obchodem, kdy zbohatl a začal se rozjíždět na sever a západ evropský, do Francie, v letech sedmdesátých, osmdesátých a devadesátých: *měšťák liberál*. Tomuto měšťáku liberálovi, který se vyzul z domácích věr a pout, nestačil věru již prostoduše nehorázný Hálek, ani zajikavý, těžkopádný, povrchově šedý a chladný Neruda. Jemu bylo třeba jiného básníka! Žhavého, pružného, smyslně výbojného a útočného, formou smělého, podnikavého, smysly dobývacího. A to byl právě Vrchlický! Přitom filosoficky natřeného, který by vystupoval podle potřeby jako filosof dějin, myslitel, řešitel světových hádanek a tajemství, ovšem který by si s nimi spíše hrál a jimi se spíše bavil, než aby šel tvrdou pěstí nebo dásní rovnou k jejich jádru. Neboť měšťák liberál jest v jádře duše indiferentista, lhostejník a obojživelník, jemuž skepse se stala druhou přírozeností a pyrrhonism a nihilism nejrozkošnějším lechtadlem nervů. A tu byl zase Vrchlický, který mu znamenitě vyhověl.

Doba české éry liberálně měšťácké *potřebovala* nové reprezentivné poesie české, která by oslňovala a působila na vnějšek. *Programová* poesie Vrchlického pochopila tuto potřebu a uspo-

kojovala ji. Odtud dějinně filosofická nota Vrchlického à la Victor Hugo, manichejský boj mezi dobrem a zlem, víra v pokrok, optimismus a liberalismus. Ale odtud i jeho *l'art pour l'art*. Neboť poesie po prvé v národě měla představovat něco osobitého, soběstačného: neměla se již krčít, neměla služebničit, měla zářit, mělo ji býti vidět jako moc a sílu v paví nádheře a kněžské velebě.

Vrchlický vytušil a uhádl potřeby své doby a *sloužil* jim svou poesí. Byl v tomto smyslu *civilizačním dělníkem* stejně jako lidé, kteří kladli tehdy základy k oficiální vědě české, takoví Randové, Durdíkové, Tomkové. Neboť poesie právě takto a nejinak uzpůsobené bylo *tehdy* potřebí, aby vybavovala z tehdejších lidí — liberálních měšťáků — všecku energii, jež v nich latentně byla: aby je nadála věrou ve vnější svět a skutečnost smyslů a naději v jejich úspěch v těchto oblastech...

Chyba byla jen v jednom: že tato poesie přenášela k nám dekorativně a divadelně to, co na Západě vyrostlo ze staletého vývoje vnitřní logikou ze základní životní cely. Neboť takový Victor Hugo, není pochyby, jest organický plod francouzské půdy duchovní, pokračovatel a dovršitel takového Montaigne, Rabelaise, Voltaira a Diderota; kořeny svými vězí v tisícileté zkušenosti národní duše. U nás Vrchlický jest naopak fasáda. Staví z vnějška a od střechy, ne od základů a z vnitřního prostoru, který má překlenout a učlenit... Je provisorium. Je v jistém smyslu potěmkinovská vesnice. Je dekoratér velkého stylu; a pracuje mistrně ilusí a ilusionisticky. Ale nebyl provisoriem celý tehdejší český život duchovní a kulturní? Jistěže ano. A jest možno pochopiti, že bylo to tak *tehdy* nutné, právě jako *nyní* jest nutné, aby přestal býti provisoriem a byl budován zvnitřa navenek, tektonicky, ze základních cel života, jejich klidně zákonnou, pevnou a bezmezernou logikou.

Jak jsou směšné a ubohé s tohoto hlediska nářky takového literárního historika, že nemáme tradice Vrchlického, že v ní nepokračujeme, že z ní netěžíme. Jako by byla nějaká tradice Vrchlického! Jako by Vrchlický sám celou svou osobností

a celým svým dílem nebyl ztělesněná improvisace! Ztělesněný eklekticism, ano místy synkretism, který zvnějška skládal hotová klišé, jak jich potřeboval ke svému, mnohdy přímo chvilkovému účelu!

A jak přímo hloupě vypadají fráze, které jsme četli v různých obměnách v slavnostních článcích: že se doba k Vrchlickému vrátí, až jen pobloudilý dnešek zmizí, že má jeho poesie pro sebe budoucnost a věčnost! Jako by bylo nějaké jiné věčnosti básníkovy než služba chvíli, potřebám svého dne a své doby. Takový *sloužící* básník, který probudí v některém ze svých vrstevníků hasnoucí víru v život, rozdmýchá jiskru jeho síly vitální, vzdme jeho hrud rytmickým vdechem, s nímž se snoubí rozpražení ramen k dílu, schýlí jeho rty k vonnému ovoci života..., takový básník v takovou chvíli *vládne*: dosáhl již nesmrtnosti, té pravé, která není nic jiného než vklíní a včlení se v logický tok životních dějů a působení v něm do budoucna jako jeho podmínka a spolučinitel. A takovouto nesmrtnost — tu pravou — měl ve své chvíli Vrchlický: měl a má ji tedy i dnes.

Ale nadouvatí *dnes* jeho dílo uměle do rozměrů, kterých nemá, galvanisovati je umělým životem, jaký bouvardismus! Jaká donquijotiáda zpraženého kantorského mozku, který chce se své katedry ovládati život a diktovati mu zákony! Jaký hřích na přítomnosti! I kdyby byla možná věčnost ve smyslu akademických žvástalů lžiidealistické marky, musili bychom se všichni proti ní vzbouřit a vylít ji okny nebo dveřmi stůj co stůj: neboť byla by to nejstrašnější můra, kterou kdy si mohla vymyslet velkoinkvisitorská fantazie: vypíjela by život hůře než nejšleňší askéze! Básník, který by svou „věčnou slávou“ tarasil takto přístup k tvorbě a působení příštím generacím, musil by být ve všech svých exemplářích spálen jednoho dne na popel...

Na štěstí život sám nese v sobě korektiv a jest úplně imunní proti krocenímu horlení takového katedrového reka z brněnské filosofické fakulty. Nevinný ve své svaté, tiché a cudné moudrosti pečuje sám o svou rovnováhu. K *dnešimu* mladému českému člověku nemluví již Vrchlický jako životní stimulans, jako ži-

votní var a kvas, jako plasmatik jeho života. Míjí a bude jej míjeti hluše, a marné a zpředu ztracené jest již všecko úsilí chtít to změnit, chtít umělou kulturou naočkovati Vrchlického na strom *dnešního* života národně a sociálně hromadného. Jest zde nová generace, která staví ne dekoračně, nýbrž tektonicky, ne od střechy a fasády, nýbrž znitra navenek, od základních skutečnostných a zkušenostných cel: ab ovo. A té naslouchá nový život, poněvadž jest kost z kostí jeho a krev z krve jeho: sám jeho orgán, samo jeho sensorium... Ten základný, pojmový a bytostný odklon od Vrchlického, který zahájili již někteří členové t. zv. generace z let devadesátých, ten odklon, který nebyl rozmar nebo zvůle, nýbrž zákonný imperativ dějinné nutnosti, dovršuje dnešní nejmladší generace básnická.

Tím nepravím, že se nenalezne ve Vrchlickém mnoho krásných nebo dobrých básní, jež si se zájmem a láskou může přečíst i dnešní člověk. Vedle Vrchlického básníka programového, úředního, representačního, který působí na nás dnes dutě, chladně, musejně, jest ještě Vrchlický — jak to říci — *soukromník*, Vrchlický *intimní*: má také básně, které vyrostly a vykvetly *mimo tuto oficiální cestu*, v zášerí, v zátiší, v zapadlých koutech jeho díla. Nalezne se jich nejvíce v jeho posledních knihách, ve Stromu života a v Damoklově meči, ale jsou roztroušeny ovšem i ve sbírkách starších: básně šeré a teskné, melodické a zjhlé, bez theatralistiky, bez lži filosofických póz a gest. Ovšem i z nich jest málokterá bez kazu, málokterá celá, málokterá zpívající nepřeravaně z melodického a lyrického pramenného pásma hudebního.

Ale to všecko jest již jiná otázka. Vedle té pravé nesmrtnosti básnické, která se vyžívá a naplňuje požehnáním chvíle, přímým působením v život, jest ovšem „nesmrtnost“ jiná ještě: umělá, *kabinetní* řekl bych. Básník „žije“ — ovšemže vybledle, stínově, mátožně! — také u odborníků, literátů, amatérů, literárních historiků. Ti ho čtou, rozbírají s řemeslnou horlivostí a odbornou zvědavostí i v době, kdy v životě národního celku a společenství již dožil. Takovým „životem“ — který jest jen umělý

a strašidelný lžiživot — začíná „žít“ nyní vpravdě dílo Vrchlického: „žije“ v literárních seminářích, kde je rozbírají obrejení mládenci a krátce ostříhané panny a učí se na něm literárně historické vědě, právě jako se medik učí na mrtvole anatomii. Vyšetřují na něm filiaci idejí a roubování a štěpování forem a cesty básnických motivů a morfologii básnického výrazu; počítají v něm slabiky, potězkávají rýmy, srovnávají sujety; tříbí, rozlišují, nálepkaří; zasvěcují se na něm do všech triků černokněžnického kumštu historiografického... Jsou jistě v právu a dělají práci dobrou a užitečnou, pokud zůstávají ve svých *historických* mezích. Jen vycházeti z nich a chtít diktovat a předpisovati dráhy živému, přítomnému a budoucímu životu a vývoji tvořivému jim nedovolíme; zde jsou pro nás okamžitě nekompetentní a bezvýznamní.

Ale pochybuji, že i *takto* — vědeckou indukcí — práci v laboratoři literárnězpytné — podaří se zvážit básnickou, a právě básnickou, hodnotu Vrchlického jako intimního básníka v jeho nejšťastnějších a nejslunnějších chvílích. Jest možno sice napnouti křídla motýla a přišpendliti jej a uzavřít do skříně, ale Psyche básnického kouzla a tepla uniká posud každému, sebe jemnějšímu i ostřejšímu skalpelu... Zde musí býti nastoupena jiná cesta, kterou naznačím jen příkladem: cesta vnitřního zážitku a zkušenosti vnitřní.

Marcel Proust — jméno u nás sotva známé, ale mladou Francií čtené jako jméno jednoho z nejlepších současných romanopisců a jedné z nejkrásnějších současných inteligencí — podal minulého roku jakýsi kritický přehled francouzské poesie v devatenáctém století, ale methodou zcela zvláštní. Napsal jej *úplně bez knih*, těžce nemocný, naslouchaje v samotě svého srdce, ve chvílích, kdy vnitřní život přistoupil k němu co nejtěsněji a odloučil jej od hluku nejen světa, ale i smyslů a nervů, básníkům, kteří v těchto chvílích k němu nejsilněji hovořili; i strofy z jejich básní, které uvádí ve své stati napsané na loži nemocného, byly citovány zpaměti. A výsledek? Jen *dva* z celé spousty básníků francouzských v 19. století objevili se mu po této zkoušce zcela

velkými: Alfred de Vigny a Baudelaire; ne Hugo, ačkoliv má podiv pro jeho některé básně a strofy, ne Musset, ne Leconte de Lisle...

Představte si nyní, že by někdo podnikl obdobnou zkoušku s českou poesií 19. století — musil by to býti ovšem, rozumí se samo sebou, duch velké inteligence a musil by znáti dlouholetou znalostí českou poesií tohoto století do posledních záhybů a úkrytů. Jaký by byl výsledek?

V letošním létě prožil jsem něco obdobného prožitku Marcela Prousta, aniž se tím k němu přirovnávám. Žil jsem také v osamocení, churavý, delší čas; a také mne v mé samotě navštěvovaly hlasy velikých básníků českých 19. století, které jsem ne desetkrát, ale stokrát přečetl v jejich knihách a zobracel na svém vnitřním soudě životním, s poselstvím, jež mohlo býti plně zváženo jen na vahách vnitřního ticha. Každé falešné slovo, každý klam, každá trhlina prozradily se tu ihned; a všecko jiné než ryzí hutný kov vnitřní zkušenosti a víry životné bylo shledáno okamžitě lehkým...

Přišel Mácha s celou řadou veršů a zněly dukátově jasně a čistě; přišel Neruda, těžký a s křídlem zlomeným, zatrpklý a přidušený, a přece zněl kovově jako dobrý zvon z vysoké zvonice nad podzimním krajem; promluvil Březina a byl to zpívající oheň jitřní i západní a rozklenuté nebe popůlnoční prostouplé harmonií sfér; promluvili i Machar i Sova a některé strofy jejich řezaly se do duše jako klínové písmo do skal, lapidární ve svatém odboji a hněvu.

A Vrchlický? Co zaznělo cele a bezmezerně z jeho děl? Vnějšíkové dojmy smyslové. Takový perlivý fontán, takový satyr dívající se na podzim do kraje, ta nebo ona rozkošnická nálada z Dojmů a rozmarů. A pak těsně před smrtí píseň touhy, tepla, smíru, pochopení a odpuštění pro všecko...

Ale nemělo to ani sevřenou hloubku, ani mocný výtrysk z kořenů celé bytosti, ani rozkřídlený šlehající žár oněch, které jsem jmenoval předtím...